

Bruggen naar eenheid. Dialoog met de orthodoxie

Door: Geert van Dartel (Secretaris van de Katholieke Vereniging voor Oecumene)

Lezing uit een reeks van het missiesecretariaat van het bisdom 's-Hertogenbosch. Gehouden op 5 en 7 maart 2001.

Het missiesecretariaat van het bisdom 's-Hertogenbosch heeft met de opzet van deze bijeenkomsten niet voor de gemakkelijkste weg gekozen. Het gesprek over de missionaire gemeente, op een moderne manier verstaan, wil men laten lopen langs de ontmoeting met het jodendom, de orthodoxie en de islam. Dat is geen eenvoudige opzet. Dat bleek enkele weken geleden in de synagoge van Oss in het gesprek na de boeiende inleiding van rabbijn Bar Efraïm. Niet alleen blijken mensen missie/missionair heel verschillend te verstaan ook de prioriteiten en de visie op de situatie van de kerk zijn verschillend. Het gesprek over missie en zending is in de ontmoeting met het jodendom bovendien op zichzelf beladen vanwege de last van het verleden. Rabbijn Bar Efraïm zag zeker mogelijkheden voor ontmoeting en dialoog tussen christenen en joden; over een perspectief voor missie en zending van christenen of de taak van een missionaire gemeente - anders dan hulpverlening plaatselijk en wereldwijd - is daarmee nog niets gezegd.

Ik hoop dat het verhaal dat ik vanavond ga brengen u een beetje kan helpen bij het ontwikkelen van een missionair perspectief. Ook bij dit onderwerp zijn er allerlei voetangels en klemmen. Een daarvan is het eenzijdige beeld van orthodoxie in het algemeen en van de Servische orthodoxe kerk in het bijzonder. De orthodoxie in Europa kampt met grote problemen. De oorlog op de Balkan heeft het imago van de orthodoxie beslist geen goed gedaan. Een orthodoxe zuster in Nederland, zuster Martha, die veel hulp organiseert voor de Russisch-orthodoxe Kerk klaagde daar onlangs nog over bij ons: 'Vanwege de negatieve beeldvorming over de orthodoxie hebben we moeite om middelen voor goede projecten in Rusland bij elkaar te krijgen.' Voor de relatie met de orthodoxie geldt, evenals voor de relatie tot het jodendom, dat we gemakkelijk kunnen verzanden in een discussie over het verleden en alle pijn die tussen christenen en volkeren van oost en west voor het oprapen ligt. De last van het verleden moeten we niet onderschatten, maar we worden ook uitgedaagd om te zoeken naar wegen om uit de impasse te komen.

Mijn verhaal over de orthodoxie met bijzondere aandacht voor de Servische orthodoxe kerk zal ik als volgt opbouwen. Eerst zal ik iets vertellen over mijn persoonlijke achtergrond en betrokkenheid bij de orthodoxe kerk. Vervolgens zal ik proberen in het kort twee benaderingswijzen van orthodoxie te schetsen en die toepassen op de Servische orthodoxe kerk. En tenslotte zal ik in het derde gedeelte proberen aan te geven of er nog wel bruggen naar eenheid zijn.

1. Persoonlijke achtergrond met betrekking tot orthodoxie

In onderscheid met de bijeenkomsten over het jodendom en de islam, waar de inleidingen gegeven worden door respectievelijk een rabbijn en een imam, moet u het vanavond doen met iemand die zelf niet behoort tot de orthodoxe kerk. Ik ben een katholiek theoloog. Dat is een belangrijk verschil in vergelijking met de opzet van de andere bijeenkomsten. Een orthodoxe christen zal andere accenten zetten. Mijn bijdrage in dit verband wordt bepaald door mijn werk bij de Katholieke Vereniging voor Oecumene die tot doel heeft bruggen van eenheid te slaan naar de christenen van oost en west. Sinds mijn studie in Zagreb (1978-1983), waar ik dankzij een initiatief van de Hervormde Kerk terecht kwam, staat mijn leven in het teken van oecumene. Daar, in die overwegend katholieke omgeving, maakte ik kennis met de orthodoxie. Sommigen dreven daar wel eens een beetje de spot mee. De eerwaarde Vlado Labudic zei meer dan eens tegen me: 'Je moet naar Belgrado gaan met je oecumene'. In die opmerking klonk een toon mee die ik niet helemaal begreep. De raadgeving was meer dan een zakelijke opmerking of een goedbedoeld advies. Er klonk een lichte spot door in zijn woorden en het verried iets van zijn ongeloof in het oecumenisch ideaal ten aanzien van de specifieke situatie op de Balkan.

De ervaringen uit mijn studieperiode zijn talrijk en gevarieerd. De weerstanden en problemen met oecumenische processen waren daar veel groter dan hier, waar oecumene (we spreken over het einde van de jaren zeventig) allang ingeburgerd was. De hypothek van het verleden van de Tweede Wereldoorlog drukte zwaar op de relatie tussen de volkeren en de kerken zonder dat die bespreekbaar gemaakt kon worden, laat staan verwerkt waren. Toch waren er zowel aan katholieke als aan orthodoxe zijde mensen die probeerden een weg naar een nieuwe relatie tussen katholieke en orthodoxen te banen. Dat was mede mogelijk dankzij het brede internationale kader dat de oecumenische samenwerking bevorderde: de Servische orthodoxe kerk was lid van de Wereldraad van Kerken vanaf 1961 en de katholieke kerk in Joegoslavië probeerde zich te richten naar het Tweede Vaticaans Concilie.

Mijn mentor, wijlen prof. Josip Turcinovic, heeft me op het spoor gezet van de historische achtergronden van de complexe relatie tussen orthodoxie en katholicisme op de Balkan. Dwars door het voormalige Joegoslavië loopt de oude grens die dateert uit de 4e eeuw, die het Romeinse Rijk verdeelde in een oostelijk en een westelijk gedeelte. Die grens is politiek, cultureel en kerkelijk van grote invloed geweest. Het heeft overigens eeuwen geduurd alvorens die administratieve grens ook cultureel en kerkelijk een echte scheidslijn geworden was. Dat proces voltrok zich eigenlijk pas in de eeuwen van het tweede millennium na het grote schisma van 1054, de kruistochten, de periode van het Latijnse keizerrijk in Constantinopel (13e eeuw) en de val van Constantinopel in 1453. De Slavische volkeren, die in de 6e en de 7e eeuw op het Balkanschiereiland terecht gekomen zijn, werden geleidelijk vanuit de verschillende centra van het christendom gekerstend. De Slavenapostelen Cyrillus en Methodius, in 1980 door paus Johannes Paulus II uitgeroepen tot medepatronen van Europa naast Benedictus, kwamen in de tweede helft van de 9e eeuw op uitnodiging van de Moravische vorst Rastislav vanuit Constantinopel naar het Groot-Moravische Rijk. Hun missie en evangelisatie onder de Slaven was een beslissende stap in de inculturatie van het christendom in de Slavische wereld. Zij zijn dragers van cultuur en geloof in hun onderlinge samenhang. Hun evangelisatiewerk legde de basis voor de integratie van de Slavische volkeren in de Europese cultuur. Zoals gezegd voltrok zich pas in de eeuwen daarna ten gevolge van het schisma van 1054 een diepe scheiding in de christelijke kerk. De Slavische volkeren van Europa bevinden zich aan beide kanten van die scheidslijn: Polen, Tsjechen, Slowaken, Slowenen en Kroaten aan de ene kant en Bulgaren, Serviërs, Oekraïners, Russen aan de andere kant. De vraag waar ik mee geworsteld heb is de vraag naar de betekenis van die door de geschiedenis bepaalde cultuurgrens voor de relatie tussen orthodoxen en katholieken in Europa. Sommigen menen dat er ook in geloofszaken sprake is van een onoverbrugbaar verschil. Bij veel toonaangevende Servische en Griekse monnik-theologen bestaat die opvatting. Oecumene, verstaan als de geestelijke houding gekenmerkt door een diep besef van verbondenheid en gemeenschap van christenen, is in die opvatting niet mogelijk en wordt gezien als een heresie.

Mijn opvatting is kort gezegd deze: die cultuurgrens heeft weliswaar belangrijke maar toch slechts relatieve betekenis en kan niet wegnemen dat orthodoxen en katholieken hetzelfde geloof delen. Ik ben dan wel geen lidmaat van de orthodoxe kerk, in mijn geloof voel ik mij fundamenteel verbonden met de orthodoxe christenen. In oecumene gaat het om het vinden van wegen, zodat wij die fundamentele eenheid zien; het werk voor de eenheid is erop gericht om de nog bestaande verschillen langs de weg van de dialoog te boven te komen. Helaas wordt het zicht op die fundamentele eenheid belemmerd door zaken die van een andere orde zijn (zoals nationale spanningen, trauma's uit het verleden, politieke conflicten). Daardoor dreigen kerkgemeenschappen eerder uit elkaar getrokken te worden dan dat ze naar elkaar toe bewegen en gezamenlijk getuigenis afleggen. Die verdeeldheid is rampzalig voor de toekomst van geloof, kerk en de volkeren. Zij staat een werkelijk missionair getuigenis van christenen in de weg.

2. Wat is orthodoxie? - Welke invalshoek kiezen we?

Een kenschets van orthodoxie kan heel uitgebreid gebeuren. Ik verwijs u hiervoor graag naar een nieuw boek van Grigorios Larentzakis 'Die Orthodoxe Kirche, Ihr Leben und Ihr Glaube', dat vorig jaar bij Styria in Oostenrijk is verschenen en dat ik ter inzage bij me heb. Zijn inleiding in de orthodoxie gebeurt niet primair vanuit de geschiedschrijving, maar vanuit de inhoud van het geloof, de theologie en de sacramenten, de liturgie en de spiritualiteit.

De invalshoek van waaruit we de orthodoxie benaderen, is heel belangrijk; het maakt nogal verschil of we een politiek-historische benadering als uitgangspunt nemen dan wel een theologisch-kerkelijke benadering. In het eerste geval moeten we de politieke geschiedenis van het (Oost-)Romeinse Rijk beschrijven en de plaats en betekenis van de orthodoxie daarbinnen. Dat is een hele legitieme benadering die vaak wordt gehanteerd. Een dergelijke benadering komt niet heen om de behandeling van de complexe verhouding tussen kerk en staat. Precies op dat punt is het beeld van orthodoxie overwegend kritisch tot zeer negatief. Volgens dat beeld loopt de orthodoxe kerk aan de leiband van de staat, die om zijn macht te laten gelden zelfs zo nodig in kerkelijke zaken inbreekt.

Caesaropapisme heette dat met een kwaad woord. Dit beeld van de orthodoxie is veelvuldig te vinden in de westerse geschiedschrijving en wordt door studies over de plaats van de orthodoxe kerken onder de communistische macht en tijdens de oorlog op de Balkan bevestigd. Dat is één manier van kijken door de bril van westerlingen. Ter illustratie enkele regels uit het oude handboek van dr. Jan de Jong uit 1929 over de macht van de staat over de kerk die al kort na de Konstantinische Wende bij de opvolger van keizer Constantijn I een aanvang neemt:

'Doch onder zijn zoon Constantius II, die gezegd had: 'mijn wil is canon', nam het caesaropapisme

gevaarlijker vormen aan, tot het onder Justinianus (527-65) zijn hoogtepunt bereikte. Den keizers wordt herhaaldelijk in concilies de titel gegeven van 'hiericus kai basileus' (priester en koning) wat men echter nog als een formule beschouwen kan. Maar zij begonnen ook beslissingen te nemen in geloofszaken, concilies te beheerschen, bisschoppen eigenmachtig te benoemen en af te zetten. En de gehele geschiedenis bewijst het, dat niets verderfelijker is voor de Kerk dan het gebrek aan vrijheid, en onderworpenheid aan wereldsche machten, omdat zij dan dienstbaar gemaakt wordt aan wereldsche belangen en haar aanzien en invloed verliest. Wel hebben Athanasius en Basilius geprotesteerd tegen het machtsmisbruik der keizers, maar de Oosterse Kerk heeft er zich tenslotte bij neergelegd en zoo is zij een staatskerk geworden onder het pausschap der keizers.'

De Jong was doordrongen van het belang van de vrijheid van de Kerk en heeft als aartsbisschop van Utrecht in de oorlogsjaren daarvan moedig getuigenis afgelegd.

De relatie tussen kerk en staat, en in de latere fasen van de geschiedenis tussen kerk en volk, is een heel wezenlijk punt dat zeker aandacht verdient. Een eenduidige negatieve visie op de kerk-staat verhouding, in de zin van een volledige onderschikking van de orthodoxe kerk aan de staat lijkt me echter historisch niet houdbaar. Uit de oude en nieuwe geschiedenis van de Servische orthodoxe kerk kan ik aan de hand van voorbeelden laten zien hoe complex die relatie steeds geweest is.

De oriëntatie van Servië lag aanvankelijk niet zo duidelijk vast. De koningskroon werd in 1217 door de paus van Rome verleend, de autocephalie werd in 1219 bij de naar Nicea uitgeweke patriarch van Constantinopel verkregen. Uiteindelijk koos Servië kerkelijk en cultureel voor de relatie met Constantinopel. In de lange periode van de Osmaanse bezetting, die vijf eeuwen duurde, speelde de kerk de rol van politieke vertegenwoordiger van het Servische volk. Aanpassing en verzet tegen de Osmaanse macht wisselden elkaar af. In de 19e en 20e eeuw was de kerk naast de zich formerende Servische staat een onafhankelijke instelling in de Servische samenleving. In dit verband is het interessant dat de Servische staat zich bij de organisatie van haar staatsinstellingen richt naar het voorbeeld van de westerse landen (Frankrijk en Engeland). In de 20e eeuw kwam het met regelmaat tot botsingen tussen staat en kerk. Dat gebeurde zowel in het eerste Joegoslavië (1918-1941) als in het Joegoslavië van na de Tweede Wereldoorlog. Ook van de periode Milosevic (1987-2000) kan men niet zonder meer zeggen dat de Servische orthodoxe kerk geheel ingepakt was door de staat. De kerk die ik in de jaren zeventig en tachtig van de vorige eeuw heb leren kennen was daar te trots voor. Milosevic bleef daarenboven samen met zijn invloedrijke vrouw Mirjana Markovic altijd het stempel houden van de communist. Als er van een soort van bondgenootschap tussen politieke en kerkelijke macht sprake is geweest dan was dit van beperkte duur, nooit algemeen, en permanent onderhevig aan een groot wederzijds wantrouwen. Tot zover de politiek-historische benadering van orthodoxie. Hoewel de politiek-historische benadering zeker van belang is en interessante en belangrijke gezichtspunten oplevert, wil dat nog niet zeggen dat we daarmee een volledig en goed beeld van orthodoxie krijgen. Larentzakis wijst als velen voor hem op de betekenis van het woord orthodoxie dat zowel met 'juiste lofprijzing' als met 'rechte leer' vertaald kan worden. De zeven oecumenische concilies zijn voor de formulering van de leer van fundamentele betekenis geweest. De orthodoxie als gemeenschap van autocephale kerken wordt door dat gezamenlijk fundament gedragen. (Op basis van het ene geloof vormt de orthodoxie één kerk. In bestuurlijk opzicht zijn de kerken autocephaal, dat wil zeggen onafhankelijk.) Terecht stelt Larentzakis dat naast de rechte leer de doxologie, de juiste lofprijzing van de drieëne God van belang is. De theologisch-kerkelijke benadering is voor het verstaan van inhoud en wezen van orthodoxie minstens zo belangrijk als de politiek-historische benadering. Daarbij moeten we wel op onze hoede zijn voor onkritische ideaalbeelden.

Een opmerkelijk gegeven in onze tijd en in onze eigen omgeving is de grote interesse in spiritualiteit van het oosters christendom, de iconen, de liturgie en de muziek. Wat zoeken en vinden mensen binnen de geconserveerde vormen van orthodoxie, in iconen en liturgie? Mag gezegd worden dat velen van hen op zoek zijn naar God en hun gebed in de orthodoxie verhoord weten? Onlangs vertelden twee Nederlandse zusters voor een gehoor van Nederlandse religieuzen hoe zij de weg naar de orthodoxie gevonden hadden. De een kwam uit een katholiek gezin met veel roepingen, de ander was niet kerkelijk opgevoed. Het dagblad Trouw bracht kort geleden het verhaal van Sven Standhardt (hervormde komaf) die via vrienden en de Russische orthodoxe kerk in Groningen de weg naar de orthodoxie vond en inmiddels diaken is in de Russisch-orthodoxe Kerk van Amsterdam. Zo zijn er veel bekeringsverhalen in Nederland. Het is een interessant fenomeen dat ons land inmiddels een groot aantal Nederlandse orthodoxen telt met Nederlandse voorgangers in orthodoxe kerken die tot verschillende jurisdicties behoren en dat er in ons land verschillende orthodoxe kloosters bestaan. Binnen de katholieke kerk, en waarschijnlijk in mindere mate bij christenen van de reformatorische kerken, bestaat er sinds vele jaren een grote, positieve belangstelling voor de binnenkant van de orthodoxie, voor haar geloof en spiritualiteit. Prof. Michelina Tenace van het Oriëntaals Instituut in Rome, zei onlangs in een interview: 'Het oosten heeft zijn eigen licht: Christus is het licht van het

oosten'. Op mijn kamer staat een kleine Christus-icoon van Roemeense makelij die een goede vriend me heeft geschonken met wie ik in Christus verbonden ben. Ik wil dus graag beamen dat Christus het licht is van het oosten, maar zou dat niet exclusief voor de orthodoxie willen zeggen, maar ook vanuit de katholieke kerk en de kerken uit de reformatie.

De Servische orthodoxe kerk heeft deel aan de brede orthodoxe traditie. De belangrijkste Servische theoloog van de 20e eeuw, dr. Justin Popovic, heeft zich toegelegd op de christologie, op de menswording van God en heeft daaruit zijn visie op de Godmens (Bogocovek) ontwikkeld. De spiritualiteit van de Servische monniken is hoogstaand en heeft naam. Maar er is ook een andere kant. In de Servische theologie heeft zich in de vorige eeuw namelijk een zeer gevaarlijke blikvernaauwing voltrokken die het isolement van de kerk heeft bevorderd.

Anders dan de westerse theologie, die het gesprek met de moderne tijd, de filosofie en de andere godsdiensten zoekt, is de Servische theologie sterk apologetisch en cultuur-pessimistisch. De theologie van Popovic bijvoorbeeld staat zeer afwijzend tegenover de verlichting en de zijns inziens van God losgeraakte Europese cultuur. Die geesteshouding heeft bijgedragen aan het isolement van de Servisch-orthodoxe Kerk in haar eigen omgeving in relatie tot katholieken, andere godsdiensten en niet-gelovigen. In de optiek van de Servische orthodoxe kerk wordt er permanent een geestelijke strijd gevoerd om het behoud van de ziel van het volk. Daarvoor draagt de Servische orthodoxe kerk de eerste verantwoordelijkheid.

In de opvatting van de Servische Orthodoxe Kerk met betrekking tot het patronage over de Servische ziel is het volgens mij in de jaren tachtig echt mis gegaan. In plaats van de ontmoeting te zoeken met de andere christenen en andere godsdiensten heeft de Servische orthodoxe kerk de relatie tot de natie op de eerste plaats gesteld. De afstand tot de andere christelijke confessies en kerken en andere godsdiensten achtte men op historische en theologische gronden onoverbrugbaar. Een isolement was daarvan het gevolg. Maar desondanks zeg ik opnieuw dat de spaarzame contacten met de katholieke kerk door de moeilijke periode van de oorlogsjaren heen in stand zijn gebleven. Veelal overigens op initiatief en onder stimulans van de HI. Stoel en de oecumenische gremia in Europa.

Het is heel moeilijk te zeggen wat er momenteel echt leeft bij orthodoxen in Servië, die, getuige de voortdurende strijd en verschrikkingen rondom Kosovo, nog steeds dagelijks met diepe ellende geconfronteerd worden. Het lijden van een nederlaag duurt veel langer dan een bezetting. Het Servië van de 20e eeuw leeft nu in het besef dat alles wat zo'n honderd jaar geleden gewonnen werd, verloren gegaan is. En dat verlies gaat gepaard met groot menselijk leed, honderdduizenden vluchtelingen, verwoesting van erfgoed, apathie. Psychologisch zit Servië aan de grond.

De oorlog op de Balkan lijkt voorbij. Lijkt, want de Albanese kwestie die zich momenteel weliswaar toespitst op de relatie Servië-Kosovo, maar ook betrekking heeft op Macedonië en Montenegro, staat nog levensgroot voor ons. De voortekenen voor een duurzame vrede op de zuidelijke Balkan zijn niet onverdeelde gunstig. In de gebieden waar de oorlog gewoed heeft, zijn de wonden vers en diep. De Bosnische kardinaal Puljic toonde zich onlangs zeer somber toen hij de balans na vijf jaar na Dayton opmaakte. Politiek lijkt Dayton niet te werken; het land bestaat uit twee losse delen; de Republika Srpska wil geen verenigd Bosnië-Herzegovina, vluchtelingen kunnen niet terug naar hun huizen, nog steeds trekken mensen weg uit Bosnië, de islam lijkt door invloeden van buitenaf radicaler en minder Europees te worden.

Is het in deze moeilijke situatie mogelijk om bruggen naar eenheid te slaan; kunnen we niet beter wachten op betere tijden?

3. Bruggen naar eenheid?

Het moge duidelijk zijn dat oecumene tussen christenen en kerken uit oost en west, in het bijzonder in relatie tot de Servische orthodoxe kerk niet gemakkelijk is. Is het wel mogelijk om in deze verscheurde wereld getuigenis van eenheid te geven? Had Vlado Labudic niet gelijk? (Zoek jij het maar uit met je oecumene. Dat werkt hier niet.) Als we de problemen onderschatten of negeren, verwordt het oecumenisch handelen tot een nietszeggend sjabloon. Maar een waarachtig getuigenis van eenheid blijft overeind staan in de werkelijkheid zoals die is. En dat is onze opdracht vandaag: vorm geven aan de fundamentele eenheid met de orthodoxie door gebed, samenwerking en gezamenlijk getuigenis waar dat ook maar mogelijk is en het overwinnen van de nog bestaande verschillen langs de weg van dialoog.

Met vallen en opstaan proberen christenen en kerken in Europa daaraan vorm te geven. Enkele voorbeelden:

- weerstand bieden tegen de maalstroom van de haat

Toen de oorlog in volle hevigheid woedde, werden er vanuit het eesten verschillende pogingen ondernomen om de religieuze leiders bij elkaar te brengen. Daarmee hoopte men een dam op te werpen tegen het oorlogsgeweld en de haat. Dergelijke bijeenkomsten zijn er tussen 1991 en 1998 verschillende geweest. Toegegeven, vaak hadden ze een diplomatiek karakter en waren ze omgeven met het nodige wantrouwen. De betekenis van deze bijeenkomsten bleef beperkt. Maar toch was het opmerkelijk en een positief teken dat de religieuze leiders elkaar tenminste ontmoetten en tot gezamenlijke verklaringen kwamen tegen het oorlogsgeweld en haatcampagnes.

Op lokaal niveau vinden deze internationale initiatieven navolging. Vanaf 1995 wordt bijvoorbeeld in ons land vanuit Schiedam en Alphen aan de Rijn door de werkgroep Most (Brug) gewerkt aan de bevordering van de interreligieuze contacten in Bosnië en Herzegovina. De werkgroep slaagde erin om goede contacten op te bouwen met de religieuze leiders van Tuzla. In het kader van deze contacten kwam een uitwisseling van jongeren tot stand.

- objectief historisch onderzoek is een dienst aan waarheid en verzoening

Vooroordelen gebaseerd op tendentieuze of geheel onjuiste geschiedschrijving hebben een belangrijke rol gespeeld bij het instandhouden van vijandbeelden en het zaaien van haat tussen de volkeren op de Balkan. In het begin van de jaren negentig kwam de Weense organisatie Pro Oriente met het initiatief tot een internationale oecumenische studiec commissie die tot taak heeft bij te dragen aan een objectieve geschiedschrijving. Eerlijke geschiedschrijving is een van de grootste diensten die wetenschappers kunnen leveren aan het doorbreken van vijandbeelden. Hier ligt ontzettend veel werk. Goed historisch onderzoek is een absolute voorwaarde voor stappen tot verzoening van politici en kerkleiders.

- dialoog mag niet stoppen

Op het hoogtepunt van de Bosnische oorlog is er van verschillende kanten gepleit voor een schorsing van de Servische orthodoxe kerk uit de oecumenische gremia zoals de Wereldraad van Kerken. Dit is gelukkig niet gebeurd. Over de vraag naar de oecumenische gremia vanaf 1990 wel zo gelukkig gemanoeuvreed hebben, kan men lang twisten. Dat mag ook zolang men maar niet de mogelijkheid als zodanig ontnemt om elkaar te ontmoeten en te bevragen. In tijd van nood leert men zijn vrienden kennen. Kort geleden bracht een delegatie van de Wereldraad van Kerken en de Conferentie van Europese Kerken (KEK) onder leiding van secretaris-generaal Konrad Raiser een bezoek aan de Servische Orthodoxe Kerk. In de persverklaring die de Servische Orthodoxe Kerk op 16 februari uitgaf, wordt de steun en solidariteit van de Wereldraad en de KEK met de Servische orthodoxe kerk benadrukt. In het dagblad Trouw zei H. van Beek, die als stafflid van de Wereldraad deel uitmaakte van de delegatie, dat de Servische orthodoxe kerk kritischer moet kijken naar haar eigen verleden en vooral naar haar relatie met het Servische nationalisme.

Het is mijns inziens heel belangrijk dat op alle niveaus de dialoog bevordert wordt. Gelukkig gebeurt dat niet alleen op internationaal niveau, maar ook tussen de kerken en godsdiensten in de betrokken landen. Het voeren van die dialoog vereist heel veel fingerspitzengefühl daar de relaties tussen de christelijke kerken in Europa eigenlijk al sinds het midden van de jaren tachtig onder druk staan om verschillende redenen: het herstel van de rechtspositie van de geünieerde kerken na de communistische onderdrukking, het herstel van de katholieke hiërarchie in Rusland en de oorlog op de Balkan spelen daarbij een rol, maar ook de grote interne problemen binnen de orthodoxie van Griekenland tot en met Rusland leggen een grote hypotheek op de oecumenische samenwerking en toenadering. Behalve de katholiek-orthodoxe relatie zijn er ook volop problemen binnen Wereldraad van Kerken en de Conferentie van Europese Kerken. Orthodoxen nemen aanstoot aan de bepaalde westerse opvattingen (kerk en ambt en niet-huwelijkse relaties en homosexualiteit).

- onopgeefbaar getuigenis van eenheid

Persoonlijk vind ik paus Johannes Paulus II een onvermoeibare pleitbezorger voor de eenheid van christenen. Zijn getuigenis is indrukwekkend en bemoedigend. Als geen ander lijkt paus Johannes Paulus het momentum in het Europa van de jaren tachtig van de vorige eeuw te hebben aangevoeld. Zijn visie op de waardigheid van de mens, op de betekenis van het christelijk erfgoed (twee longen) voor de toekomst van Europa en zijn pleidooi voor een nieuwe evangelisatie in een oecumenische samenhang heeft hij vanaf het begin van zijn pontificaat uitgedragen. Hij is hierin steeds trouw gebleven en staat open naar de orthodoxie. De komende bezoeken aan Syrië, eventueel via Griekenland, Oekraïne, en later wellicht Armenië, zullen uitwijzen of zijn getuigenis voor eenheid ten behoeve van een nieuwe verkondiging van het evangelie in Europa in de orthodoxie zal worden

verstaan. Uiteindelijk kunnen dat wel eens beslissende momenten worden voor de toekomst van de kerk in Europa.